

Justitieutskottets betänkande

1980/81: 26

om anslag till justitiedepartementet m. m. (prop. 1980/81: 100
bil. 5, A, jämte motioner)

ANDRA HUVUDTITELN

Justitiedepartementet m. m.

1. **Statsrådsberedningen. Justitiedepartementet.** Utskottet tillstyrker regeringens i proposition 1980/81: 100 bilaga 5 (justitiedepartementet) under punkterna A 1 och A 2 (s. 23 och 24) framlagda förslag och hemställer

1. att riksdagen till *Statsrådsberedningen* för budgetåret 1981/82 anvisar ett förslagsanslag av 8 881 000 kr..
2. att riksdagen till *Justitiedepartementet* för budgetåret 1981/82 anvisar ett förslagsanslag av 27 341 000 kr.

2. **Kommittéer m. m.** Regeringen har under punkt A 3 (s. 24) föreslagit riksdagen att till Kommittéer m. m. för budgetåret 1981/82 anvisa ett reservationsanslag av 20 000 000 kr.

Motioner

I motion 1980/81: 191 av Kerstin Anér m. fl. (fp) hemställs att riksdagen hos regeringen anholder att förmögenhetsbrottsutredningen ges uppdraget att föreslå lagtext innehållande brottskriterier som möjliggör en effektiv bekämpning av all ekonomisk databrottslighet.

I motion 1980/81: 371 av Gullan Lindblad (m) hemställs att riksdagen hos regeringen begär förslag till sådan ändring av brottsbalken att brottet vid bruk av vapen vid misshandel, rån och olaga hot skall bedömas som grovt.

I motion 1980/81: 513 av Göte Jonsson (m) och Elisabeth Fleetwood (m) hemställs att riksdagen beslutar anta följande förslag till ändrad lydelse av 8 kap. 4 § andra stycket brottsbalken:

Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om det förövats medelst inbrott eller avsett sak som någon bar på sig, om gärningsmannen varit försedd med vapen, sprängämne eller annat dylikt hjälpmedel eller om gärningen eljest varit av särskilt farlig eller hänsynslös art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada.

I motion 1980/81: 886 av Marianne Karlsson (c) hemställs att riksdagen hos regeringen begär en utvärdering av åldersgränsen för homosexuella förbindelser.

1 Riksdagen 1980/81. 7 saml. Nr 26

Kartong: S. 8, dateringen Står: 1980 Rättat till: 1981

Utskottet

Regeringens förslag under denna punkt innebär en ökning av anslaget med 500 000 kr. i förhållande till anslaget för innevarande budgetår. Av det föreslagna anslaget beräknas högst 1,1 milj. kr. för fortsatt utredning om informationssystem för rättsväsendet (R I).

I propositionen uppger departementschefen att sju nya kommittéer har tillsatts under år 1980. Samtidigt har enligt departementschefen lika många kommittéer slutfört sina uppdrag under året.

Utskottet tillstyrker regeringens förslag till medelsberäkning.

I motion 191 tas upp frågan om lagstiftning mot databrottslighet. Motionärerna hänvisar till vad som anförs i motion 1980/81: 189. I den sistnämnda motionen anförs att det, i syfte att minska sårbarheten vid dataanvändningen, krävs åtgärder mot databrottslighet. I sammanhanget erinrar motionärerna om att vissa typer av ekonomisk databrottslighet inte är straffbelagda enligt brottsbalken.

Inledningsvis konstaterar utskottet att utvecklingen på datateknikens område har varit synnerligen snabb. Inom nästan varje sektor av samhället används datorer bl. a. för informationsbehandling, kontroll och betalningsöverföring. Denna ökande användning av datorer riktar intresset mot tekniska möjligheter till förfaranden som har karaktären av datamissbruk. Inte minst datoriseringen av betalningstransaktioner kan ge upphov till förmögenhetsbrott av helt nya dimensioner, se betänkande (SOU 1979: 93) ADB och samhällets sårbarhet.

I brottsbalken (BrB) finns inte några straffbestämmelser som särskilt tar sikte på sådana förfaranden som kan betecknas som datamissbruk. När det gäller lagstiftningen utanför BrB kan här nämnas att i datalagen (1973: 289) finns straffbestämmelser som gäller vissa otillåtna förfaranden med personregister som förs med hjälp av automatisk databehandling (ADB). I datalagen finns också en straffbestämmelse rörande dataintrång. Ansvar för sådant brott inträder för den som olovligen bereder sig tillgång till upptagning för ADB eller olovligen ändrar eller utplånar eller i register för in sådan upptagning. För dataintrång skall dock inte dömas om gärningen är belagd med straff i BrB. I fråga om sådant datamissbruk som innefattar ekonomisk vinning för gärningsmannen torde i vissa fall bestämmelserna om förmögenhetsbrott i BrB kunna vara tillämpliga. Vidare synes vissa former av otillbörliga förfaranden med datamaterial kunna vara att bedöma enligt reglerna i BrB om förfalskningsbrott, skadegörelse eller trolöshet mot huvudman. Alla straffvärda former av datamissbruk torde dock inte kunna beivras med tillämpning av bestämmelserna i BrB eller i annan lagstiftning.

Lagstiftningen om förmögenhetsbrott är f. n. föremål för översyn genom det arbete som förmögenhetsbrottsutredningen (Ju 1976: 04) bedriver. I uppdraget till utredningen ingår bl. a. att pröva behovet av ändringar av

eller tillägg till BrB:s bestämmelser på grund av nya erfarenheter "om avarter på det ekonomiska området". Enligt direktiven (kommittéberättelsen 1977 del II s. 22) har utredningen därvid också att uppmärksamma utvecklingen på dataområdet och det behov av en vidgad kriminalisering av datamissbruk som kan vara påkallat.

Utskottet konstaterar att det önskemål som framförs i motion 191 är tillgodosett genom det uppdrag som har lämnats till förmögenhetsbrottsutredningen. Utskottet avstyrker därför bifall till motionsyrkandet.

I motion 371 anförs att användandet av vapen i samband med sådana brott som misshandel och rån inte i och för sig föranleder att brottet kan bedömas som grovt. Enligt motionären har vapen, och då inte minst knivar, blivit vanligare i samband med att brott av det slag som nämnts förövas. Motionären anser därför att i lagtexten för brotten bör anges att användande av vapen utgör en sådan omständighet som kan föranleda att brottet bedöms som grovt. Enligt motionären bör motsvarande gälla i fråga om brottet olaga hot; en brottsbeteckning grovt olaga hot bör alltså införas.

I 3 kap. BrB finns straffbestämmelser rörande *misshandel*. För sådana brott skall den dömas som tillfogar annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom i vanmakt eller annat sådant tillstånd. Brotten är indelade i tre svårhetsgrader med brottsbenämningarna misshandel för normalfallen och de ringa fallen (5 §) samt grov misshandel för de grova fallen (6 §). För normalbrottet misshandel är straffet fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, böter. Straffskalan för grov misshandel omfattar fängelse, lägst ett och högst tio år.

Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall enligt 6 § särskilt beaktas, om gärningen var livsfarlig eller om gärningsmannen tillfogat svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom eller eljest visat synnerlig hänsynslöshet eller råhet.

Nu berörda regler om misshandel fick sin nuvarande utformning i samband med införandet av BrB. När det gäller förekomsten av vapen i samband med misshandel kan nämnas att äldre bestämmelser i strafflagen (14 kap. 15 §) innehöll ett stadgande som innebar att det vid straffets bestämmande skulle anses som en försvårande omständighet om gärningsmannen mot annan "dragit kniv eller svärd, spänt bössa eller rest annat livsfarligt vapen". Enligt förarbetena till 3 kap. 6 § BrB (SOU 1953: 14 s. 188) innefattar den omständigheten att gärningen varit livsfarlig – ett förhållande som alltså kan medföra att brottet skall anses som grovt – en motsvarighet till strafflagens stadgande om resande av livsfarligt vapen. Att misshandeln har förövats med ett livsfarligt vapen kan sålunda leda till att gärningsmannen straffas för grov misshandel. Sådan gärning kan också vara att bedöma som försök till dråp.

Straffbestämmelserna om *olaga hot* finns i 4 kap. 5 § BrB. För olaga hot straffas den som lyfter vapen mot annan eller eljest hotar med brottslig gärning på sätt som är ägnat att hos den hotade framkalla allvarlig fruktan

för egen eller annans säkerhet till person eller egendom. Straffet är böter eller fängelse i högst två år. Någon särskild svårhetsgrad för grovt brott finns inte i BrB.

Det i bestämmelsen angivna exemplet, lyftande av vapen, fyller enligt förarbetena (prop. 1962: 10, s. B 113) till bestämmelsen närmast funktionen att erinra om det nyss berörda stadgandet om resande av livsfarligt vapen i strafflagen. När bestämmelsen om olaga hot infördes i BrB höjdes samtidigt straffet från det i strafflagen stadgade, fängelse i sex månader, till fängelse högst två år. I anslutning till övervägandena rörande straffhöjningen anfördes i förarbetena (SOU 1953: 14 s. 166) att det inte ansetts erforderligt att uppta en särskild straffskala för de fall att brottet är grovt; försvårande omständigheter vid brottet får beaktas vid straffmätningen inom den enhetliga straffskalan.

Bestämmelser om ansvar för *rån* finns i 8 kap. 5 och 6 §§ BrB. För sådant brott skall den dömas som bl. a. stjäla medelst våld på person eller medelst hot som innebär eller för den hotade framstår som trängande fara. Straffet för normalbrottet rån är enligt 5 § fängelse, lägst ett och högst sex år. Förfaranden som med hänsyn till våldet, hotet eller omständigheterna i övrigt är av mindre allvarlig art är undantagna från rånstadgandets tillämpningsområde. I sådana fall skall i stället dömas för annat brott som förfarandet innefattar, t. ex. misshandel och snatteri.

Är rånbrottet att anse som grovt skall enligt 6 § dömas för grovt rån. Straffet för detta brott är fängelse, lägst fyra och högst tio år. Vid bedömning huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om våldet var livsfarligt eller om gärningsmannen tillfogat svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom eller om han eljest visat synnerlig råhet eller på ett hänsynslöst sätt utnyttjat den rånades skyddslösa eller utsatta ställning.

Exemplifieringen av omständigheter som särskilt skall beaktas vid bedömning huruvida rån skall anses som grovt ansluter nära till beskrivningen av grov misshandel i 3 kap. 6 § BrB. Vad som har sagts om livsfarlighetsrekvisitet i anslutning till den bestämmelsen gäller om motsvarande rekvisit i bestämmelsen om grovt rån.

Frågan om rubricering av rånbrott vid vilket vapen används har behandlats av högsta domstolen. I ett fall (Nytt Juridiskt Arkiv del I 1972 s. 323) uttalade högsta domstolen att rån mot bank eller annan penninginrättning, vid vilket rånaren hotat med skarpladdat skjutvapen, i regel bör bedömas som grovt rån, oavsett om skott avlossats med vapnet eller ej.

När det gäller frågan om vilka omständigheter som skall ligga till grund för bedömningen av om ett brott är grovt skall också nämnas att förmögenhetsbrottsutredningen har till uppdrag att göra en allsidig och förutsättningslös prövning av de straffbarhetsgrunder och straffvärdegränser som bör gälla för förmögenhetsbrotten. Härvid bör utredningen enligt sina direktiv ägna särskild uppmärksamhet åt bl. a. frågorna om avgränsningen av grova brott. När det gäller andra brott än förmögenhetsbrott pågår en

allmän översyn av straffskalorna inom ramen för det uppdrag som fängelsestraffkommittén (Ju 1979: 04) har.

Utskottet vill, i linje med vad som anförs i motion 371, uttrycka sin oro inför den utveckling av våldsbrottsligheten som sker i riktning mot att allt grövre våld används (jfr nu aktuell prop. s. 10). Tendenser till att vapen av olika slag kommer till användning vid brott måste, såsom motionären anför, naturligtvis motarbetas.

När det gäller sådana åtgärder på strafflagstiftningens område som förespråkas i motionen vill utskottet peka på att redan gällande bestämmelser rörande misshandels- och rånbroten innebär att ett brott kan bedömas som grovt om det har förövats med ett livsfarligt vapen. Med hänsyn härtill ställer sig utskottet tveksamt till det förslag till ändring av bestämmelserna om grov misshandel och grovt rån som förordas av motionären.

I fråga om brottet olaga hot vill utskottet sätta i fråga om det från kriminalpolitisk synpunkt finns skäl att, såsom motionären önskar, införa en särskild brottsbeteckning för grovt brott eller att eljest höja straffet för sådant brott.

Sammanfattningsvis anser utskottet att behovet av de ändringar som motionären förespråkar inte framstår som särskilt påtagligt. Härtill kommer att motionesspörsmålet har anknytning till pågående utredningsarbete på strafflagstiftningens område, och de straffrättsliga åtgärder som utvecklingen av våldsbrottsligheten kan föranleda får förutsättas bli belysta i detta sammanhang. Någon riksdagens åtgärd med anledning av motionsyrkandet påkallas därför inte.

I motion 513 anförs att antalet inbrottsstöldar ligger på en oroande hög nivå. Motionärerna förespråkar därför att bestämmelserna om grovt brott ändras så att inbrott tas upp som en sådan omständighet som särskilt skall beaktas vid bedömningen av brottets svårhet.

Bestämmelser om ansvar för stöldbrott finns i 8 kap. 1–4 §§ BrB. Enligt 4 § skall vid bedömande huruvida brottet är grovt särskilt beaktas, om det avsett sak som någon bar på sig, om gärningsmannen varit försedd med vapen, sprängämne eller annat dylikt hjälpmedel eller om gärningen eljest varit av särskilt farlig eller hänsynslös art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada. Straffet för grov stöld är fängelse, lägst sex månader och högst sex år.

Bestämmelsen om grov stöld fick sin nuvarande utformning genom en lagändring som trädde i kraft den 1 april 1976. Dessförinnan utgjorde det förhållandet att brottet förövats medelst inbrott en sådan omständighet som skulle särskilt beaktas vid bedömningen huruvida ett stöldbrott är grovt. Samtidigt som inbrottsrekvisitet togs bort ur bestämmelsen kompletterades denna i stället med ett nytt rekvisit som innebär att gärningen i regel skall bedömas som grov om den är av särskilt hänsynslös art.

Syftet med den gjorda lagändringen rörande rekvisiten för grov stöld var

att åstadkomma större restriktivitet när det gäller att bedöma en stöld som grov; beteckningen grov stöld skall sålunda bara användas i sådana fall som efter en allsidig bedömning framstår som särskilt kvalificerade (prop. 1975/76: 42, JuU 16, rskr 111). I lagstiftningsärendet underströks att enbart det förhållandet att en stöld förövats genom inbrott inte bör få till följd att gärningen bedöms som grov stöld. Större avseende bör fästas vid det obehag och lidande som ett hänsynslöst tillvägagångssätt vid stölden medför än vid tillvägagångssättet som sådant. I förgrunden träder därvidlag enligt vad som också framhölls, sådana förfaranden som innebär angrepp på den personliga integriteten eller störningar av vad som räknas till hemfriden. Beträffande inbrott som kvalifikationsgrund betonades vidare i förarbetena att det givetvis är av betydelse var och när inbrottet äger rum och att det är naturligt att ett inbrott i någons bostad bedöms som allvarligare än ett inbrott i ett vindskontor eller en lagerlokal.

Såsom har nämnts i det föregående ingår det i förmögenhetsbrottsutredningens uppdrag att ägna särskild uppmärksamhet åt frågan om vilka kvalifikationsgrunder som skall ligga till grund för bedömningen huruvida ett brott skall anses vara grovt eller ej. I denna liksom i övriga frågor som utredningen har att arbeta med bör enligt tilläggsdirektiv till utredningen (kommittéberättelsen 1978 del II s. 17) prövningen göras allsidigt och förutsättningslöst.

Som framgår av det anförda ändrades den 1 april 1976 bestämmelserna om grov stöld på så sätt att inbrott inte längre ingår i den exemplifiering av omständigheter som särskilt skall beaktas vid bedömande huruvida ett stöldbrott skall anses som grovt. Enligt utskottets mening har nuvarande reglering inte lett till sådana olägenheter av rättspolitisk art att det finns skäl att nu överväga att ändra bestämmelserna på det sätt som har föreslagits i motion 513. Utskottet vill också peka på att frågan om vilka kvalifikationsgrunder som skall ligga till grund för bedömningen huruvida ett brott är grovt eller ej omfattas av det arbete som förmögenhetsbrottsutredningen f. n. bedriver.

Med hänvisning till det anförda avstyrker utskottet bifall till motion 513.

I motion 886 anfördes att det i det lagstiftningsärende vari den straffrättsliga åldersgränsen för homosexuella förbindelser sänktes yppades tveksamhet till ändringen. Då det nu har gått några år sedan riksdagen beslutade i saken anser motionären att det bör göras en utvärdering av erfarenheterna av lagstiftningen på området.

Bestämmelser om ansvar för sedlighetsbrott finns i 6 kap. BrB. I 3 § stadgas straff för otukt med barn. Detta stadgande avser heterosexuella och homosexuella handlingar mot den som är under 15 år.

I 6 kap. 4 och 8 §§ stadgas straff för otukt med ungdom resp. förförelse av ungdom. Åldersgränsen är vid dessa brott 18 år. Någon åtskillnad görs inte mellan heterosexuella och homosexuella förbindelser. Brottet otukt

med ungdom består däri att någon har könsligt umgänge med den som är under 18 år och det sker under utnyttjande av den underåriges beroende ställning, t. ex. om den underårige står under gärningsmannens tillsyn vid skola eller anstalt. Ansvar för förförelse av ungdom inträder för den som genom att utlova eller ge ersättning skaffar eller söker skaffa sig tillfällig könsförbindelse med någon som är under 18 år.

Reglerna om otukt med ungdom och förförelse av ungdom fick sin nuvarande utformning genom en lagändring år 1978. Vid denna reform jämfördes i straffrättsligt hänseende homosexuella och heterosexuella handlingar.

Före 1978 års lagändring gällde en ordning som innebar att det straffrättsliga skyddet mot homosexuella handlingar var vidare än motsvarande skydd mot heterosexuella förfaranden. Beträffande brottet otukt med ungdom gällde sålunda i fråga om homosexuella handlingar dels ett absolut straffskydd för ungdom under 18 år, dels ett straffskydd för ungdom under 20 år under samma förutsättningar som gällde för heterosexuell otukt med ungdom under 18 år. För homosexuell otukt med ungdom inträdde dock aldrig ansvar om gärningsmannen själv var under 18 år. I fråga om brottet förförelse av ungdom gällde en åldersgräns på 20 år vid förbindelser med någon av samma kön.

Under övervägandena i 1978 års lagstiftningsärende anfördes bl. a. att den straffrättsliga särregleringen försvårar strävandena att förbättra de homosexuellas villkor och att en sådan särlagstiftning är försvarlig endast om de homosexuellas avvikande beteendemönster innebär uppenbara risker för att enskilda eller allmänna intressen skadas (se prop. 1977/78: 69, JuU 26).

I lagstiftningsärendet behandlades motioner om avslag på de framlagda förslagen om slopande av den straffrättsliga särregleringen på området. Justitiekommittén avstyrkte bifall till motionerna med hänvisning till bl. a. att det inte fanns tillräcklig grund för att behålla den dåvarande straffrättsliga särregleringen. Riksdagen följde utskottet.

Utskottet finner att vad som anfördes i samband med slopandet av den straffrättsliga särregleringen av homosexuella handlingar alltför äger giltighet, och det har under den tid som nuvarande regler har gällt inte framkommit något som tyder på att det skulle finnas ett behov av en utvärdering av det slag som förordas i motion 886. Utskottet avstyrker därför bifall till yrkandet i motion 886.

Utskottet hemställer

1. beträffande *medelsberäkningen*
att riksdagen med bifall till regeringens förslag till *Kommittéer m. m.* för budgetåret 1981/82 anvisar ett reservationsanslag av 20 000 000 kr.,
2. beträffande *kriminalisering av datamissbruk*
att riksdagen avslår motion 1980/81: 191.

3. beträffande *grov misshandel m. m.*,
att riksdagen avslår motion 1980/81: 371,
4. beträffande *grov stöld*
att riksdagen avslår motion 1980/81: 513,
5. beträffande *den straffrättsliga åldersgränsen för homosexuella handlingar*
att riksdagen avslår motion 1980/81: 886.

3. Extra utgifter. Information om lagstiftning m. m. Utskottet tillstyrker regeringens förslag under punkterna A 4 och A 5 (s. 24 och 25) och hemställer

1. att riksdagen till *Extra utgifter* för budgetåret 1981/82 anvisar ett reservationsanslag av 1 200 000 kr.,
2. att riksdagen till *Information om lagstiftning m. m.* för budgetåret 1981/82 anvisar ett reservationsanslag av 1 000 000 kr.

Stockholm den 24 mars 1981

På justitieutskottets vägnar
BERTIL LIDGARD

Närvarande: Bertil Lidgard (m), Lisa Mattson (s), Åke Polstam (c), Eric Jönsson (s), Hans Petersson i Röstånga (fp), Arne Nygren (s), Björn Körlof (m), Hans Pettersson i Helsingborg (s), Göte Jonsson (m), Helge Klöver (s), Ella Johnsson (c), Karl-Gustaf Mathsson (s), Bonnie Bernström (fp), Maja Bäckström (s) och Elis Andersson (c).